

<https://doi.org/10.30546/114578.2025.11.5135>

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD”UN MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR SİSTEMİNDƏ ƏCDAD KULTU

Zümrüd Mənsimova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

<https://ORCID.org/0000-0002-8529-9018>

zumrudibrahimqizi@gmail.com

Xülasə

“Dədə Qorqud” türk dünyasının ən əhəmiyyətli epik əsərlərindən biri olaraq həm tarixə, həm də mədəniyyətə böyük təsir göstərmişdir. Onun obrazının təmsalında dastanın içərisində yer tutan milli dəyərlər Azərbaycan xalqının sosial və əxlaqi təfəkkürünü əks etdirir. Dədə Qorqudun həm əcdad statusu, onun nəsil şəcərəsinin önəmi vurğulanır, həm də ona olan hörmət və ehtiramdan söz açılır. Eləcə də dastanda əks olunan mərasim folkloru, toy adətləri, süfrə mədəniyyəti, ailə mədəniyyəti, ailədə atanın rolu modelinə diqqət yetirilmiş, bütün bunların xalqın milli dəyərləri sırasında olduğu əsaslandırılmışdır. Məqalədə vətən və yurd sevgisi, torpağa bağlılıq əsas xətt kimi götürülmüşdür. Burada kişi ilə yanaşı, qadının hünər və cəsarət göstərməsi ön planda tutulmuşdur. Həmçinin milli dəyərlərin tanınması, müdrik ağsaqqalların həyat təcrübəsindən faydalanmaq, ata sözlərini dinləmək və onların yolunu getmək baxımından gələcək nəsillərə örnək olmaq məsələləri araşdırılır.

Açar sözlər: əcdad kultu, Dədə Qorqud, müdriklik, ağsaqqal sözü, qəhrəmanlıq, igidlik.

THE CULT OF ANCESTORS IN THE SYSTEM OF NATIONAL SPIRITUAL VALUES IN “KITABI-DEDE QORQUD”

Zumrud Mansimova

Azerbaijan National Academy Sciences

Abstract

The article addresses a highly significant issue by examining the ancestral status of the Dede Gorgud figure and the national-moral values reflected in the Book of Dede Qorqud. As one of the most important epic works of the Turkic world, Dede Qorqud has had a profound impact on both history and culture. The national values embodied in the character of Dede Qorqud mirror the social and ethical worldview of the Azerbaijani people. The article highlights both the ancestral role of Dede Qorqud and the importance of his genealogical lineage, as well as the deep respect and reverence shown toward him.

The study also explores the ritual folklore, wedding traditions, table culture, family culture, and the role of the father within the family as depicted in the epic, demonstrating that all these elements form an essential part of the nation's system of values. Patriotism, love for the homeland, and attachment to the land constitute the central theme of the article. Alongside male heroism, the courage and bravery of women are also emphasized.

The article further investigates the significance of promoting national values, benefiting from the life experience of wise elders, heeding the words of the aged, and following their path, considering these aspects exemplary for future generations.

Key words: ancestor cult, Dede Gorgud, wisdom, elder's words, heroic, bravery.

КУЛЬТ ПРЕДКОВ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ «КИТАБИ-ДЭДЭ КОРКУД»

Зумруд Мансимова

Национальная академия наук Азербайджана

Резюме

В статье затрагивается чрезвычайно важная проблема – исследование национально-духовных ценностей, отражённых в эпосе «Дэдэ Коркуд», а также анализ статуса образа Дэдэ Коркуда как прародителя. «Дэдэ Коркуд» является одним из наиболее значимых эпических произведений тюркского мира и оказал большое влияние как на историю, так и на культуру. Национальные ценности, воплощённые в образе Дэдэ Коркуда, отражают социальное и нравственное мировоззрение азербайджанского народа. В статье подчёркивается его роль прародителя, значение родословной, а также почитание и уважение, оказываемое ему.

Кроме того, исследуются обрядовый фольклор, свадебные традиции, культура застолья, семейная культура и модель роли отца в семье, представленные в эпосе; обосновывается, что все эти элементы входят в систему национальных ценностей народа. Основной линией статьи является любовь к Родине, привязанность к родной земле. Особое внимание уделяется проявлениям храбрости и доблести не только со стороны мужчин, но и женщин.

В статье также рассматриваются вопросы популяризации национальных ценностей, использования жизненного опыта мудрых аксакалов, следования их наставлениям и продолжения их пути как важного ориентира для будущих поколений.

Ключевые слова: культ предков, Дэдэ Коркуд, мудрость, слово аксакала, героизм, доблесть.

Giriş/Introduction

Milli-mənəvi dəyərlər Azərbaycan folklorunda – inanclar sistemində, dastanlarımızda yüksək səviyyədə qorunub-saxlanmışdır. Azərbaycan xalqı hər zaman davranış etiketlərinə diqqət etmiş, istər toy, yas, istərsə də bayram mərasimlərində ağsaqqal sözünü dinləmiş və əməl etmiş, nəticədə xeyir tapacağına inanmışdır. Bu gün el arasında “Ağsaqqalsız yerdə oturma”, “Böyük sözünü dinlə və fayda götür” kimi kəlame çevrilmiş deyimlər var. Biz böyüyə hörmətin əlaməti olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını nümunə göstərə bilərik. Bu dastan xalqımızın tarixi keçmişini, Oğuzların yaşadığı arealları işarə etməklə yanaşı, Oğuz igidlərinin qəhrəmanlığını, milli-mənəvi dəyərləri, böyüyə və kiçiyə göstərilən davranış etiketlərini aşılamaq baxımından əvəzsizdir. Dastandakı Dədə Qorqud obrazı bu baxımdan çox dəyərlidir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının həm müqəddimə, həm də boy hissələrindən məlumdur ki, Dədə Qorqud eposda bir sıra funksiyaları yerinə yetirir. Onun ən mühüm funksiyaları öz Ata/Dədə adına müvafiq olaraq ad verməsi, boy boylayıb, söz söyləməsi, cəmiyyətdə hər hansı bir gərginlik, problem yarandıqda gələrək həmin problemi həll etməsidir. Elçilik məqamında Dədə Qorqudun bir elçi kimi getməsi, Dədə Qorqud adındakı Ata/Dədə təyinləri onun bu funksiyalarını şərtləndirir. Eləcə də bu situasiyanı biz atalar sözündə də görürük. Atalar sözü bir hökmdür, yol göstəricidir, müəyyənedicidir. Buradakı “Ata” sözü də həmin mahiyyəti ifadə edir. Bu kontekstdə Dədə Qorqudun adındakı Dədə/Ata təyinləri məhz əcdad kultunun təzahürüdür. Dədə Qorqud obrazına Oğuz kağanın transformativ paradiqması kimi baxırıq. Eləcə də eposdakı Bayandır xan və Qazan xan həmin Oğuz Xaqanın transformativ paradiqmasının iki şəkli kimi özünü göstərir.

Əsas hissə. Ağsaqqalın, böyüyün sözünə, nəsihətinə hörmətlə yanaşmaq, onu dinləmək xalqımızın mənəviyyatının tərkib hissəsi kimi zaman-zaman yaşayan dəyərli adət-ənənələrdəndir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından məlum olur ki, Oğuz tayfalarının müdrik el ağsaqqalı Dədə Qorquddur. *“Qorqud Ata oğuz xalqının müdrik bilicisi, ad qoyanı, yol göstərəni və gərəkli baş biləni olub. “Qorqud Ata Oğuz qövminin müşkülünü həll edərdi. Hər nə iş olsa, Qorqud Ataya danışmayınca işləməzlərdi. Hər nə ki buyursa, qəbul edərlərdi. Sözü tutub tamam edərlərdi”* [Abdulla, 1999:31].

Folklorşünas Ramil Əliyev qeyd edir ki, *“Dədə Qorqud kitabı”* boylarında ağsaqqal sözü uca tutulur. *Qəhrəmanlar səfərə getməmişdən qabaq ağsaqqallarla məsləhətləşirlər. Dastanda bu rolu bilavasitə Dədə Qorqud üzərinə götürmüşdür. Toy edib qonaqlamaq – Bayandır xan ildə bir dəfə Oğuz bəylərini qonaqlardı. Atıdan aygır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirib məclis qurardı. Bu, çox ağır bir qonaqlıq olardı. Oğuzun hər yerindən bəy br axışib gəbrdi. Onlar burada Oğuzun məişət, dövlət məsələlərini həll edərdilər”* [<https://www.elibrary.az/>].

Maraqlıdır, Dədə Qorqud hər qəhrəmana göstərdiyi igidliyə görə ad verir və qoyduğu adın qəhrəmanın həyatında mühüm rol oynayacağını bilirdi. Çünki Dədə Qorqud əcdad kultunun daşıyıcısı olaraq həm uzaqgörən müdrik qoca, həm də olmuşlardan və olacaqlardan xəbərdar olan oğuz elinin ağsaqqalı idi. *“Oğuz yurdunun ən*

müdrək şəxsiyyəti, ən aqıl qocası Dədə Qorqudun, Xanlar xanı Bayındırın, yurdun ən igid, ən böyük qəhrəmanı Qazanın şöhrəti ilə bağlıdır” [Tanrıverdi, 2006:46].

“Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun əcdad kultu kontekstində ilk diqqəti cəlb edən obrazı Qorqud Atadır. Arxaik strukturunu qoruyub saxlamış obraz kimi Qorqud Ata eposun müqəddimə və boylarında həm bir övliya, həm də ulu əcdad olaraq öz əksini tapıb. Eposun oxunuşu zamanı aydın görünür ki, Qorqud Ata funksional baxımdan bir çox mifoloji varlıqlara (Boz qurd, Xızır, Uluq Türuk, Domrul və s.) yaxınlaşmış, mərasim hamisinə xas özəllikləri daşımış və eyni zamanda mədəni qəhrəmana aid edilən cizgilərə də sahib olmuşdur. Diqqəti cəlb edən başlıca elementlərdən biri budur ki, Qorqud Ata mərasim hamisi obrazında çıxış edərək əcdadlar dünyasına, yaxud axirət aləminə bağlanır. Bu bağlantı Qorqudun möcüzəli yolla dünyaya gəlişini, yaşamını və ölümünü açıq şəkildə təqdim edir. Eposun müqəddimə hissəsindən oxuyuruq: *“Rəsul Əleyhissəlam zamanına yaqın Bayat boyından, Qorqut ata deyərlər, bir ər qopdı. Oğuzun ol kişi tamam bilicisiydi. Nə dersə, olurdu. Qayıbdən dürlü xəbər söylərdi. Haq Taala anın könlünə ilham edərdi”*. Qorqud Atanın “Kitab”da bu cür təqdimatı ilə onun əcdad ruhuna məxsus abstrakt kodu və şamanlıq-övliyalıq sintezindəki mifik mahiyyəti üzə çıxarır. Bu prizmadan baxdığımızda Qorqudun “Ata” funksiyasını, “Ata” adının “o dünya” ilə əlaqəsini və əcdad haqda təsəvvürləri də müəyyənləşdirmək mümkün olur. Nəzər yetirdiyimiz mifoloji qəlibdən aydınlaşır ki, Atanın qoruyucu ruh kimi daşdığı dəyər inisiyasiya aktında iştirak edən əcdad ruhunun funksiyasına adekvatdır və mərasim hamisi, ulu əcdad, mədəni qəhrəman timsalında görünən Qorqud Ata ümumtürk xarakterini özündə əks etdirən digər obrazlarla (Qırğız Ata, İrkıl Ata və b.) eyni semantik cərgədə dayanır [<https://dergipark.org.tr/tr>].

Bir sıra folklorşünas alimlər Qorqudu bir sıra baxımdan şaman xalq söyləyicisinin qarışıq tipi adlandırır və “qəhrəmanlıq daстанlarının söyləyicisi ondan törəyib” qənaətinə gəlirlər.

Əfzələdin Əsgər tədqiqatlarında “Oğuz ərənləri”, “alp ərənlər” kimi ifadələrin işlənməsini bu sözün (Ərən) şaman inanışlarında yardım edən ruhları ifadə etdiyini bildirir. *“Bu sözün əcdadların ruhunu və ya bütün kateqoriyalardan olan ruhları ifadə etməsi barədə aydın bir təsəvvür yoxdur. Bununla bərabər, oğuznamələrin əcdadlar haqqında daстанlar olduğunu yada salsaq, buradakı ərən adının əcdadları ifadə etməsini qəti şəkildə söyləmək mümkündür. Ona görə də Oğuznamədə tez-tez qarşılaşdığımız alp ərənlər, bəy ərənlər, oğuz ərənləri haqqa qovuşmuş əcdadların yaşayan ruqlarını ifadə edir. Bu ərənlərdən bəziləri Oğuznamədə pir kimi vəsf olunur”* [Əsgər, 2013:164].

Biz bu qəhrəmanlıq daстанında əcdad kultu kontekstində milli-mənəvi dəyərləri aşağıdakı kimi müşahidə edirik:

- Ağsaqqal sözünə dəyər verilməsi;
- Adqoyma funksiyasının müdrək qoca tərəfindən həyata keçirilməsi;
- Vətən, yurd, ocaq amilinin uca tutulması;
- Ulu toy ritualının həyata keçirilməsi və toy adətlərinin qorunması;

- Alplıq və ərənliyin əsas götürülməsi;
- Ailə dəyərlərinin qorunması.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin 7 fevral 2000-ci ildə “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illiyinin təntənəli keçirilməsi ilə bağlı fərmanının ötən zaman ərzində möhtəşəm abidənin araşdırılması və təbliği sahəsində böyük faydası olmuşdur. Yerində verilmiş bu qərar xalqımızın bir daha özünə, tarixi keçmişinə qaydışın əsas göstəricisi idi.

“Kitabi-Dədə Qorqud”da vətən torpağını, yurd yerini qorumaq, ona sahiblənmək, yurdun ocağını söndürməmək amilini uca tutmaq Oğuz igidlərinin başlıca məqsədi olmuşdur ki, bunu dastan boyu bir çox qəhrəmanların hərəkətlərində müşahidə etmək mümkündür.

Bu dastanda soy-kök məsələsinə xüsusi önəm verilmiş, kitabın müqəddimə hissəsində bu məsələyə xüsusi toxunulmuşdur. Bu baxımdan yanaşdıqda soy-kök birbaşa əcdadla bağlı məsələdir. Akademik İsa Həbibbəyli qeyd edir ki, *mifik təfəkkür xalqın soy-kökünün milli mənşəyini müəyyən edən əsas faktorlardan biridir. Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları dərin mənası və real məntiqi ilə Azərbaycan milli təfəkkürünün qaynaqları mənasını ifadə edir* [Həbibbəyli, 2018:4].

Dədə Qorqudun dilində ocaq, çıraq, işıq “nəsil”, “oba”, “yurd”, “el”, “vətən” mənasında işlənir. Ocağın sönməsi nəslin kökünün kəsilməsi deməkdir. Bu gün el arasında yayılmış “sənin görüm ocağın sönsün, a bala, yurdunda bayquş ulasın, yurdun xaraba qalsın” kimi qarğışları xalq həmişə bəddua kimi qəbul edir. Bu baxımdan xüsusiən ata-baba ocağının həmişə yanar qalması xalqımızın əsas amalı olmuşdur. Qədim inanca görə yurd yeri bağlı qalarsa, ata-baba ruhları incik düşər – deyirlər.

Bu baxımdan Oğuz igidinin yurda sevgisi, etibarı və gümanı o qədər sonsuz olur ki, Qazan xan ovdan qayıdıb gələndə ailəsini ilk olaraq yurdundan xəbər alır:

*Qovm-qəbilə mənim quma yurdum,
Qulanla sığın-keyikə qonşu yurdum,
Səni yağı neredən darımış, gözəl yurdum?! [KDQ, 2004:40]*

Dastanda müdrik ağsaqqala dəyər vermək, onun sözünü eşitmək başlıca amildir. İrkıl xoca, Yuşi xoca kimi Dədə Qorqud da müdrik el ozanıdır. Elin böyük ağsaqqalı, baş biləni, yol göstərəni, elin atası, dədə ozanıdır. Xalqın bütün müşkül işlərini o həll edir, keçmiş əhvalatların hamısını bilir, gələcəkdən xəbər verir. Hər kim yeni bir iş görmək istəyirsə, əvvəlcə elin ozan və ağsaqqalı Dədə Qorqudla məsləhətləşir, ondan xeyir-dua alırlar. Dədə Qorqud yaxşı, xeyirxah cəhətləri, doğru yol göstərməyi, gələcəkdən xəbər verməyi, hadisələri çözməyi ilə ucalığın, kosmosun göstəricisidir. “Dədə Qorqud müdrik el ozanıdır. Elin böyük ağsaqqalı, baş biləni, yol göstərənidir. Eləcə də Dədə Qorqudun müdrik ağsaqqallığı Oğuz elini hər cür özgəliklərdən qoruyur, torpaq-yurd-Vətən, el-oba müqəddəsliyini daim bütün maraqlardan uca tutmağa çağırır. Hər boyun sonunda elin müdrik ağsaqqalı kimi Dədə Qorqudu çağırır, o gəlib igidlərə göstərdikləri qəhrəmanlıqlara görə ad verir. Xalqın həm şad, həm də bəd günündə oğuz igidlərinin bir yol göstərən ağsaqqalı kimi yanlarında olur.

Ağsaqqal kəlamını uca tutmaq, onun sözünü dinləmək xalqımızın ən dəyərli mədəniyyət etiketi olmuşdur. “Bəkir oğlu İmranın boyu”nda göstərilir ki, Gürcüstandan gələn çomaq qılinc və yay Dədə Qorqudun məsləhəti ilə oğuz igidi İmrana verilir ki, yurdunu qorusun. *“Dədə Qorqud dedi: “Xanım, bunun üçünü də bir igidə verək, oğuz elinə qarovul çəksin!” Bayındır xan “Kimə verək? – dedi, sağına-soluna baxdı. Heç kim razı olmadı. Bəkil deyilən bir igid vardı. Ona baxdı, dedi: “Sən nə deyirsən?” Bəkil razı oldu. Qalxdı, yeri öpdü. Dədəm Qorqud gətirilən qılincı onun belinə bağladı. Çomağı çiyinə saldı, yayı qoluna keçirdi”* [KDQ, 2004]. Bu boyda biz Oğuz elinin ağsaqqal sözünü dinləməsini, oğuz igidlərinin qəhrəman və yurda bağlı olmalarına şahid oluruq. Bu boyda İmranın yurdunu qonşu ellərdən qorumaq üçün elindən uzağa köç etməsi yurd artırmaq, yeni yurd salmaq anlamı ilə bağlıdır. Bu fakta “Oğuz xaqan” dastanında şahid oluruq. Oğuz fəth etdiyi bütün yurd yerlərində həmin yerləri qorumaq, el etmək məqsədi ilə bir igidinə əmanət edir. Bu fakt “Dədə Qorqud” dastanında qorunur.

Yurd yerini qorumaq, ona sahiblənmək amili digər bütün boylarda müxtəlif xətt üzrə inkişaf edir. *“Oğuz zamanında Qanlı qoca, deyərlərdi, bir gürbüz ər vardı. Yetişmiş bir cılasun oğlu vardı. Adına Qanturalı derlərdi. Qanlı qoca aydır: “Yaranlar, atam öldi, mən qaldım. Yerin-yurdun tutdum. Yarınkı gün mən öləm, oğlum qala. Bundan yegrəgi yoxdur ki, gözüm görərkən, oğul, gəl səni evərayım!” – dedi. Oğlan aydır: “Baba, çün mənə evərayım. dersən, mana layiq qız necə olur?”* [KDQ, 2004:104]

Oğuz igidləri döyüşkən ruhları ilə yeni ərəzilər fəth etmək, qəhrəmanlıq göstərüb özgə eldən yar gətirmək kimi hünərə malik idilər. Beləliklə, döyüş oğuzların məğlubiyyəti ilə nəticələnsə də, yeni türk nəslinin öz yurduna, elinə, obasına sahib çıxması xalqın, millətin, dövlətin var olması, yaşaması və inkişaf etməsi üçün yeganə çıxış yolu idi.

Maraqlıdır, dastanda milli-mənəvi dəyərlər sırasında diqqətimizi çəkən bir məqam da rituallardır. Beyrəyin toy mərasimində xalqımıza məxsus ənənələrin hər birinin rəngarəng çalarlarına təsadüf edirik. Oğuz igidlərinin ox atmaları, mərasimdə acları yedizdirmələri, eləcə də evlərini yoxsullara ildə bir dəfə yağmalatmaları, 40 gün, 40 gecə toy etmələri, sağdışın, soldışın bəyi qorumaları və s. məqamlar nəzərə cərpacaq dərəcədə çoxdur. Bu dastanda əcdad kultu işarəsi kimi hakimiyyətin və taxtın atadan oğula keçməsi, oğulun atanın arxası, atanın oğulun dayağı hesab edilməsi və nəhayət, yurd amili başlıca yer tutur. Toydan sonra Oğuz igidlərinin yurd seçib, yurd salması dastanda əsas xətt kimi keçir. Yurd amili, yaşadığı torpağa bağlılıq, onu qorumaq xalqımız üçün çox önəmli cəhət olmuşdur. Bunu dastanda hər qəhrəmanın dilindən, hadisələrdən aydın görmək mümkündür. Bu gün el arasında “Oba köcsə yurd ağlayar”, “Yaxşı igid yurd düzər, yaman igid yurd pozar” kimi atalar sözləri boşuna yaranmamışdır. Tofiq Hacıyev qeyd edir ki, *“Dədə Qorqud kitabı” oğuzun tarixidir, dövlətçiliyidir, Azərbaycanının tarixi coğrafiyasıdır. Dədə Qorqud isə bir rəmzdir – türkün ağsaqqala müdrik söz sahibinə hörmətinin rəmzidir”* [KDQ, 2004:6].

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında yurd sevgisi, vətən amalı və ideali demək olar ki, hər boyda özünü göstərir. “Qazan xanın evinin yağmalandığı boy”da kafirlər Qazan xanın evini yağmalayıb, xanımını qırx incə belli qızla əsir götürdükdən sonra qoyunlarını da aparmaq istəyirlər. Bunun üçün kafirlərin Qaraca Çobana üz tutaraq “Ay çoban, uzaqdasan-yaxındasan, bəri gəl! Baş endirib təzim et! Bizə salam ver, öldürməyə! Səni Şöklü Məlikin yanına aparaq, bəylik alıb verək”, – sözlərinə Qaraca Çobanın verdiyi cavab onda yurd, vətən idealını ortaya çıxarmışdır. O, düşmənlərə layiqincə cavab verir və onlardan bəylik almaqdansa, döyüşməyi üstün tutur. Qaraca Çobanın bu hərəkəti qədim oğuzların düşüncəsində milli özünüdərkən nə qədər önəmli yer tutduğuna ən yaxşı və ibrətli nümunədir. Qaraca Çoban əsl Oğuz elinin igidi kimi güc, əyilməzlik, iradə nümayiş etdirməklə yanaşı, həm də vətənpərvərlik nümunəsi göstərmiş olur. Fikrimizcə, 44 günlük Vətən müharibəsində igid oğullarımızın göstərdikləri hər şücaətin əsasında genetik amil, əcdad amili dayanır. Ərənlərimiz əvvəl necə idilərsə, bu gün də eyni vətənpərvərlik, yurda bağlılıq ideyalarının daşıyıcısıdırlar.

Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərindən olan müqəddəslik, paklıq, toxunulmazlıq və ucalıq bu gün ən ali dəyərlər sırasına daxildir. Qadın oğuz elində, xüsusilə həm övladların, həm ərlərin, həm də böyüklərin nəzərində dəyərli bir şəxs olmuşdur. “Kitabi-Dədə Qorqud”un boylarında oğuzların tez-tez işlətdikləri “Ana haqqı, Tanrı haqqı” deyimi onların qəbul etdikləri bir dəyişilməz anlam olmuşdur. Kafirlər Burla xatunun hansı olduğunu bilmək istərkən Uruzun anasına söylədiyi sözlər onun ləyaqətini əslində necə uca tutduğunun birbaşa sübutudur. Bu ənənələr bu gün də xalqımız tərəfindən yüksək səviyyədə qorunur və uca tutulur.

Bu dastanda milli-mənəvi dəyərlərdən olan oğul-ata münasibətləri də çox aydın şəkildə verilmişdir. Ağıllı oğul ata-baba ocağının gözü, qoruyucusu və davamçısı sayılır:

Oğul atanın yetirməsi, iki gözünün biridir.

Ağıllı oğul olsa, ocağının gözüdür.

Oğul daha neyləsin, ata ölüb mal qalmasa.

Ata malından nə fayda, başda ağıl olmasa...

Ağılsız adamın şərindən allah saxlasın, xanım, sizi!

[<https://cdn.oyu.edu.az>].

Ata, ailə hər zaman yüksək tutulur, övladların da onu dəyərli bilib uca tutması, bir sözünü iki etməməsi əsas xətt kimi götürülür.

“Xan oğlum! Qalxıb yerindən ayağa dur! Qırx igidini dəstənə qat! Atanı o qırx namərddən qurtar! Yeri, oğul! Atan sənə qıydısa da, sən atana qıyma!” – dedi. Oğlan anasının sözünü sındırmadı. Buğac bəy yerindən durdu. Böyük, iti polad qılıncını belinə qurşadı. Ağ tozluca bərk yayını əlinə aldı.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı oğlanlarda cəsurluq, ailə və övlad borcu, kişi qeyrəti, qızlara və qadınlara hörmət, qızlarda məğrurluq, cəldlik, qəhrəmanlıq, ciddilik, şəxsi ləyaqət hissi tərbiyə etməkdə böyük imkanlara malikdir: “Qız anadan görməyincə öyüd almaz, oğul atadan görməyincə süfrə çəkməz”. Dastanda evin və elin böyükləri

sayılan ata və ana milli-mənəvi dəyərlərin başlıca daşıyıcısıdır. Əxlaq olar və olmaz anlayışları ilk olaraq ailədən başlayır. Böyüyün “üzünə qayıtmaq”, “üzünə ağ olmaq”, onun “bir sözünü iki etmək” böyük qəbahət sayılır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında bu barədə belə deyilir: “Ol zamanda (oğullar ataya müxalifət etməzdilər), oğul ata sözünü iki eləməzdi, iki eləsə, ol oğlanı qəbul etməzdilər”. Əgər böyüyə hörmətsizlik edilərdisə onun aqibəti Dəli Domrulun aqibəti kimi olardı.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında namus, ar əsas milli-mənəvi dəyər etiketidir. Uruz qəzəblənir: “*Qoy bənü, qadın ana, cəngələ ursunlar! ətimdən çəksinlər, qara qaurma etsünlər, qırıq bəg qızının öginə ilətsinlər. Onlar bir yedigündə sən iki ye, Səni kafirlər bilməsünlər, tüymasınlar. Atam Qazan namusuna sımayasan. Saqın! dedi*” [KDDQ, 1988:47].

“Kitabi-Dədə Qorqud”da qız övladı ailənin bəzəyi hesab edilirdisə, oğlan nəslin davamçısı, yurd ocağını keşikçisi, düşmən çəpəri sayılırdı. Övladı olmadığına görə “qaraqayğular” içində qəhərlənən və ağlayan Bayburadan bunun səbəbini soruduqda cavab verir: “*Necə ağlamayayım, necə bozlamayayım? Oğulda ortacım yox, qardaşla qədər yox. Allah taala mənə qarğayıbdır... Bəylər, tacım taxtım üçün ağlaram*” [KDDQ, 2004:25].

O zaman Oğuz bəylərinin alqışı alqış, qarğıışı qarğıış olardı. Oğuz bəyləri əl götürüb Tanrıdan övlad diləyirlər. Bu, birgəliyə, çətin anda insanlığın qədrini bilməyə, bir-birlərinin acısına birgə yanmağa, yaşamağa və çarə tapmağa xidmət edən amil idi.

Burada oğul övladı ilə yanaşı, qız övladı da alplığı, ərənliyi bacarır. Düşmənlə üz-üzə gələndə qorxmur, çəkinmir. Oğuz igidləri də özlərinə elin içindən yox, belə qəhrəman qızları kənardan gətirməyi igidlik hesab edir. Qanturalı demişkən, igid olmağını istəyir. Mən durmamış ol dursun deyir. Maraqlıdır, bu dastanda kişidən də, qadınlardan da eyni alplıq, igidlik tələb olunur. Yuxudan gec durmaq tənbellik hesab edilir. Cəldlik, çeviklik, qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik əsas xətt kimi götürülür. Bu günki nəsillərə çox böyük tərbiyəvi və əhəmiyyət bağışlayır.

Oğuz elinin qadınları da ərleri kimi at çapmaqda, qılınc oynatmaqda hünər göstərməli, ad-san qazanmalıdırlar. Banuçiçək və Selcan xatun buna gərəkli nümunədir. Bütün bu özəllikləri nəzərə alsaq, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını xalqımızın tərbiyə, milli-mənəvi dəyər etiketi adlandırmaq doğru olar.

Oğuzlarda qadına, anaya yüksək ehtiram və məhəbbət vardır. Burada ana haqqı Tanrı haqqına bərabər tutulur. “Salur Qazanın evinin yağmalanması boyu”nda Qazan xan düşmənlə qarşılaşarkən hər şeydən keçir, lakin anasından keçmir. Oğuzun qadınları, qızları da ismətli, namuslu el qızlarıdır. Xalqımızın ata sözü, ata kəlamı hesab olunan bu kitab əvvəldən axıra öyüd və nəsihətlə zəngindir. Yaxud da qadına, anaya münasibət məsələsində Qazan xanın düşmən Şöklü Məliklə üz-üzə gələrkən, ilk növbədə, qoca anasını tələb etməsi anaya olan müqəddəs və ilahi övlad məhəbbətinin nə qədər güclü olduğunu sübut edir.

Dastanda yadelli işğalçıların, yurdumuza basqın edən kafirlərin kimlər olduğu da açıq-aydın göstərilmişdir. Odur ki, dastanda hər bir gəncin at belində qılınc oynatması, el-oba sakinlərinə igidlik nümayiş etdirməsi, bir sözlə, öz hünəri ilə öyünməsi tələb olunur. Elin adətinə görə, hünər göstərməyən gəncə ad qoymazdılar. Gənclərə bu cür tələbkarlıq göstərməkdə əsas məqsəd onları doğma yurdunu, elini, obasını düşmən hücumundan qorumağa hazırlamaq idi. Atalar qılınc çalıb, igidlik göstərdiklərini oğullara da öyrədirdilər. Oğullar düşmənin haradan gəldiyini də yaxşı bilirdilər. Dastanda pusquda durub, həm də min bir hiylə işlədərək, fürsət düşən kimi elimizə, obamıza xaincəsinə basqın edən kafirlərin erməni məlikləri olduğu da açıq-aşkar sübut olunmuşdur. Lakin o zaman Dədə Qorqud kimi müdrik el ağsaqqalı, Qazan xan kimi igid oğullar torpaqlarımızın bütövlüyünü qoruyub saxlamış, bir qarış da olsun vətən torpağını yadelli işğalçılara verməmişlər. Belə ağır bir məqamda öz içimizdə qovrula-qovrula Dədə Qorqud müdrikliyinə malik rəhbər axtarırdıq. Məhz bu zaman Qazan xan, Dəli Qarcar, Qaraca Çoban kimi qəhrəman oğullara, Koroğlu “dəlilərinə” ehtiyacımız var idi. Seyfəddin Rzasoy Dədə Qorqud obrazını səciyyələndirərkən, Dədə Qorqudun Dəli Qarcarın onu öldürmək niyyətini qabaqcadan bilməsini onun ikili xarakteri (kosmos-xaos, həyat-ölüm) və dədəlik, şamanlıq statusları ilə əlaqələndirir. Bu yanaşma Dədə Qorqudun çoxqatlı və simvolik xarakterini aydınlaşdırır. Seyfəddin Rzasoy Dədə Qorqudun yalnız müdrik ağsaqqal deyil, həm də qəbilənin və xalqın ruhani lideri olduğunu vurğulayır. Onun dədəlik və şamanlıq statusları, onun həm fiziki, həm də ruhani dünyada xüsusi biliklərə sahib olmasına şərait yaradır. Bu statuslar ona hər iki dünyada – canlılar və ölümlər dünyasında rəhbərlik etmə gücü verir və bu, ona qarşı olan təhlükələri qabaqcadan hiss etməyə imkan tanıyır [Rzasoy, 2025:42].

“Kitab-Dədə Qorqud” dastanında Vətən sevgisi və torpağa bağlılıq mövzusu hər bir boyda geniş şəkildə işıqlandırılır. Oğuz igidlərinin torpaqlarını qorumağa, yadellilərin hücumlarına qarşı mübarizə aparmağa olan həvəsi və əzmi dastanın əsas motivlərindəndir.

Bu xüsusiyyət “Bəkil oğlu İmran” boyunda da əksini tapır. Burada Dədə Qorqud gürcü feodallarının hücumunun qarşısını almaq üçün sərhədlərin qorunmasını məsləhət görür. Azərbaycanın qərb sərhədlərinin, o cümlədən Bərdə və Gəncənin müdafiəsinə qalxan oğuz ərənləri “polad üzlü qılıncına” and içərək yağılarn ayağının müqəddəs Vətən torpağına dəyməsinə icazə vermirdilər.

Bu mübarizə və fədakarlıq torpağa olan sonsuz məhəbbəti, vətənə qarşı olan sadıqlığı simvolizə edir. Oğuzların Vətənə olan bağlılığı və onu qorumaq uğrunda göstərdikləri əzm həm tarixi, həm də mədəni baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu dastanda təsvir olunan qəhrəmanlıq və qurban verməyə hazır olmaq, Azərbaycanın milli kimliyini, xalqın tarixə və torpağa bağlılığını gücləndirir.

Dastanın bu cür təbliğ etdiyi dəyərlər Azərbaycanın zəngin mədəni irsinin və xalqının döyüşçü ruhunun bir göstəricisidir. Bu motivlər müasir dövrdə də insanlara torpağa, vətənə və milli dəyərlərə olan bağlılıq hissini gücləndirə bilər.

Oğuzlar üçün Vətən sevgisi, torpaq hər şeydən yüksək və əzizdir. Onlar doğma el-oba uğrunda canlarını fəda etməyə hər an hazırdırlar. Oğuzlar həm də qonşularına qarşı mərd və ədalətli olurlar. Başqasının torpağına hücum etməz, sərhədlərini pozmazlar. Lakin düşmən xəyanət edərək qəfil hücum etdikdə Oğuz igidləri birləşib Vətənin müdafiəsinə qalxır və düşməni məğlub edirlər. Dar gündə Vətən sevgisi Oğuzlara aralarındakı incikliyi unutturaraq birliyin gücünü göstərir və onları vahid qüvvə halına gətirir. Vətəni əziz tutmaq bütün türk dastanlarında bir xətt təşkil etmişdir.

Buna nümunə olaraq hun xaqanı igid Metenin Çin xaqanına cavabını qeyd edə bilərik. Çin xaqanı hunlara “ot bitməz şoranlıq yeri bizə ver” dediyində xaqan çox qəzəblənir. *“Bu torpağı bizə ulu ata-babalarımız onların nəvə-nəticələrinə miras kimi vermişlər. Mirasa xəyanət olmaz. Onlar torpağı pay vermək üçün bizə verməyiblər. Atımı, cariyyələri istədin, verdim. Xeyr, çinli xaqan, mən babalarımızın nə-və-nəticələrinə miras qoyub getdikləri torpağı sənə verə bilmərəm. Savaşımız savaşıdır”* [Seyidov, 1994:22].

Digər bir araşdırmada bununla bağlı deyilir. Qədim türklər eləcə də, Azərbaycan türkləri torpağı hər zaman müqəddəs saymış, ata-baba ocaqlarını toxunulmaz hesab etmişlər. Tatarlar arasında dolayan bir əfsanəyə əsasən, Meteden torpaq parçası istədikdə orada atalarının məzarı olduğunu əsas götürərək savaşa hazır olur [Bayat, 2007:162]. Eyni məqamlara oğuz igidlərinin hər hərəkətində də şahid oluruq. Buna nümunə olaraq təkcə Qazan xanın alplığını, qəhrəmanlığını, yurdu, ailəsi uğrunda savaşını göstərmək kifayət edir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında oğuz igidlərinin milli-mənəvi dəyərlər sırasındakı olan qonağa ehtiramı əsas prinsiplərdən biri sayılır. Oğuz elində qonaqpərvərlik, qonağa hörmət göstərmək və ona yaxşı xidmət etmək ən vacib ənənələrdən hesab edilir. Kimliyindən, haradan gəlməsindən asılı olmayaraq, qonaq qapısını döydüyü evin əziz kimsəsi bilinmişdir. Ev sahibi özü ac qalmağa razı olub, amma son tikəsini qonaqdan əsirgəməyib. KDQ-də “Qonağı gəlməyən qara evlər yığılsa yeg!” (müqəddimə) – deyə qarğış söylənilib. Bayındır xan ildə bir kərə xüsusi mərasim keçirir. Atdan aygır, dəvədən buğra, qoyundan qoç kəsdirib Oğuz bəylərinə qonaqlıq verir. Qonağa etinasızlıq göstərən, onun qarşısına ədəb-ərkanla çıxmayan, layiqli süfrə açmayan qadın “bayağı” adlandırılır, beləsi haqqında “bəbəkləri (övladları) doğulmasın” söylənilir. KDQ-dən məlum olur ki, ziyafət, toy, düyün məclisləri, yığıncaqlar və qurultaylarda iştirak edənlər üçün xüsusi oturma qaydaları mövcud olmuşdur. Hər kəs öz yerini hünəri, igidliyi, səxavəti və nüfuzu ilə qazanmışdır. Bu adət, insanların sosial mövqelərini və cəmiyyətdəki statuslarını göstərmək məqsədilə tətbiq olunurdu. Məsələn, döyüşlərdə igidlik göstərmiş və ya böyük sərvətə malik olanlar daha hörmətli yerlərə otururdular. Biz hər boyun əvvəlində “Qam Ğan oğlu Bayandur xan yerindən durmuşdu. Qara yerin üzərinə ağ-ban evin dikmişdi. Ala sayvan gög yüzünə aşanmışdır” ifadələrinə təsadüf edirik. Bu ənənəni yaşatmaq, hər səhər durduqda oğuz igidlərini ətrafına yığmaq özündə bir böyüklükdür.

Oğuz elinin mərasimlərində oğuz igidlərinin oturacaq yerlərinin təyinatı çox zaman cəmiyyətin qayda və adətlərinə uyğun olaraq ciddi şəkildə müəyyən edilirdi. Yüksək statusa malik şəxslər mərkəzdə, hörmətli mövqelərdə oturur, digərləri isə daha kənarda və ya arxa sıralarda yer alırdılar.

Azərbaycanın bir çox bölgələrində böyüklük, ucalıq, əziz tutmaq mənasında evin ocaqda qalan oğluna da “dədə” deyə müraciət edirlər. Məhz bu həmin Oğuz xaqandan günümüzdə gəlib çatan ənənədir. Bu gün evin böyük oğluna, elin müdrik yol göstərəninə, el şənliklərində başda duran, öz tövsiyələrini əsirgəməyən el oğullarına da bəzən “ata”, “dədə”, yaxud “baba” deyə müraciət edirlər. Atalıq həm də kosmoqoniyaya bağlı bir anlayışdır. Yaxşı olanı, yaxşı tərəfi göstərməklə insan ən ali qatda durur, uca və əziz tutulur. Oğuz xanın bir çox yürüşlərdə xalqlara əməllərinə, düşükləri vəziyyətə görə qıpçaq, karlıq, uyğur və s. ad verməsi, getdiyi yerlərdə torpaqlara təbiətinə uyğun ad qoyması ona ucalıq rəmzi olan, mənsub olduğu tayfanın, xalqın atası statusunu qazandırır. Oğuz xaqan kimi Bayandur xan da mənsub olduğu xalqın atası, nəslin ağsaqqalı, böyüyüdür. Xalq onlara ehtiram göstərir, hörmət edir. Bu gün atalıq, böyüklük və müdrik siyasət nümayiş etdirərək tarixi torpaqlarımızı geri qaytaran ölkə prezidentimiz İlham Əliyevə də xalqımız böyük ehtiram göstərir, onu xalqın atası hesab edir. O, dünyanı fəth etməsə də bütün dünyada ağılı, cəsarəti, hünəri və müdrik siyasəti ilə tanınır. Cənab prezidentimiz bu gün dünya səviyyəsində qəbul olunmuş liderdir.

Oğuz dünyanı fəth etmək niyyəti ilə etdiyi yürüşlər zamanı ordusuna kömək etmək istəyən, ona qoşulan qəbiləyə uyğur adı verdi (yəni arxadan gəlib qoşulan anlamında). Övladını ağacın koğuşunda dünyaya gətirən ananın oğluna Qıpçaq adını verir (ağacın çürüyü mənasındadır). Yağan güclü qardan sarı ordudan geridə qalan ailəyə Qarluk, yəni “qarlı” ləqəbini verir. Arabanı ilk düzəldən tayfalara Kanqlı, yəni arabaçılar, arabası olanlar adı verdi. Ad verdikləri hər igidə fəth etdikləri torpaqda xaqanlıq verdi. Göründüyü kimi, bu gün bu nəsillər böyüyərək daha geniş ərazilərə sahib olur. Hər biri öz dövlətini yaratmışlar.

Oğuz yürüş etdiyi ölkələri özünə tabe edib elə çevirir. Həmin yerlərdə ona tabe olan əhaliyə göstərdiyi xeyirxahlıq və məhəbbətə görə böyüklər və yaşlılar ona “Oğuz ağa” adı verirlər. Əcdada xas xüsusiyyətlərdən biri də budur ki, böyüklərə hörmətlə yanaşmış, onlara xeyirxahlıq və mərhəmət göstər ki, ətrafındakılara görk olsun. Oğuzun ağa statusu qazanması və getdiyi yerlərdə yurd salmasının özü hökmdarlığın əsas göstəricisidir.

Oğuz xaqan həm də əyilməzliyi, sarsılmazlığı, güc sahibi olması, iradəsi, möhkəmliyi ilə seçilir, yurdu üçün fəth etdiyi ölkələrdə güzəştə getməməsi Dərbəndə yürüşündən bəlli olur, bu ərazini 8 ay mühasirədə saxlayır və sonda məqsədinə çatır. Oğuz faydalı təklifləri atası müdrik Yuşi xocadan alan Qara Sülüyə çoxlu hədiyyələr verir və onu bütün ulusunun yurdcusu təyin edir. Bu onun bir hökmdara lazım və gərəkli olan xeyirxahlıq, qayğıkeşlik, sahib çıxma bacarığından soraq verir.

Oğuz fəth etdiyi ölkələrdə əvvəl başdan şərtini kəsərək deyirdi: “*Sizdə il olmağa və bac-xərəc verməyə razılaşsanız, çox gözəl, razılaşmasanız, döyüşə və savaşa hazırlaşın, çünki biz həmin anda gələcəyik*” [Rəşidəddin, 1997:17]. Onda hökmranlıq və Alplıq qüdrəti vardır. Eyni xüsusiyyətləri biz Bayandur və Qazan xanda da görürük.

Oğuz xaqandan sonra bu ənənəni Bayandur və Qazan xan təmsil edir. Yuşi və İrkıl xocanın uzaqgörənlik və müdriklik xüsusiyyətləri isə Dədə Qorquddan cəm olur.

Ata-baba-Dədə törəməsi ilk başlanğıcını Oğuz xaqandan alır. Çünki ata ilk öncə Əcdad kultunun işarəsidir. “Ata: bu ad icma başçısıdır. Eli el edən, xalqlara ad verən, quran, yaradandır. Sonra şaman-kahindir: qam ata. Daha sonra əski türk monoteist dini olan Tanrıçılığın peyğəmbəridir – savçıdır.” Dədə Qorqud obrazı “Kitabi-Dədə Qorqud”un başlanğıcında Qorqud Ata deyər verilmişdir. H.İsmayilov Qam atanın oğuz cəmiyyətindəki yerini aydınlaşdırmağa çalışmış, Oğuz qamı ilə altay, yakut, sibir şamançılığının fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirməyə çalışmışdır. Eyni zamanda Babanı xilaskarlıq funksiyalarından biri kimi qeyd edən müəllif bu obrazın nağıllarda sehrli almanı təqdim edən, dastanlarda aşıqlərə buta verən baba dərvişlə əlaqələndirir. Bütün dərvişlər baba deyildir. “Baba yalnız şeyxlər, pirlər mürşidlər, övliyaldır. Dədənin ədəbi irsinə Dədə Qorquddan Dədə Ələsgərə qədər bütün dədə sənətkarların yaradıcı nümunələri daxildir”. Aşığın əcdad kultunun işarəsi olan Ata-Baba-Dədə paradigmatları ilə bağlılığı həqiqətə daha uyğundur.

“Dədə” sözü “ulu ata”, “böyük ata” anlamında işlənir. Baba sufizm mərhələsində xocadır, pirdir, mürşiddir, sakral dünya ilə mistik təmasda olan müqəddəs şəxsiyyətdir. O birbaşa Tanrı savcısı “ata”nın davamıdır. İnam sistemində (islamda) o, övliyədir. Tanrı eşqi ilə yaşayan türkün əski inam daşıyıcısıdır. Sonralar baba sufi dərvişə, ocaq təkəyə transformasiya edilmişdir. Seyidin cəddi əski baba inamından qaynaqlanır. H.İsmayilova görüş sünnilərin yaşadıkları mühitlərdə inam yeri (məkan) kimi ata-baba ocağı, şiə mühitində isə ocaq aktiv şəkildə işlədilir.

Dədə adı ata-baba ilə bağlıdır, biri digərinin davamıdır. Atalıq Oğuz Bayandur xana məxsus müqəddəs addırsa, dədəlik Yuşi Xocaya, Dədə Qorquda xas keyfiyyətdir. Biri digərinin davamıdır. Adlarında daşdığı məna yükünə görə kosmoqoniya ilə birbaşa bağlıdırlar. Çünki bu statusa malik şəxslər özləri belə qeyri-adi möcüzələri ilə, ağılasıgmağ gücləri ilə, ağıl və dərrakələri eli el etmək, yurd salmaq bacarıqları ilə yadda qalan ali şəxslərdir. Onların dünyaya gəlişi, evləndikləri qadınlar, övladlarının adları belə göy cisimlərini simvolizə edir. Deməli, Oğuz və onun törəmələri də kosmosu təmsil edən mifik obrazlardır. Onlar atalığı, alplığı, qəhrəmanlığı özlərində simvolizə etməklə həm də ucalığı, müqəddəsliyi birləşdirmiş olurlar.

Biz Dədə Qorqud obrazını müdrik ağsaqqal, müdrik qoca statusunda təqdim edirik. “Ata, Dədə” təyinləri (Qorqud Ata, Dədə Qorqud) onu əcdad kultu ilə əlaqələndirməyə imkan verir. Bu gün “Ata-Dədə” adını xalq arasında ən çox Cənab prezident, Ali Baş Komandanımız İlham Əliyev qazanmışdır. Bu ad onun həm Azərbaycanı çətin günlərdə uğurla idarə etməsi, həm də Qarabağ müharibəsindəki böyük qələbəsi ilə bağlıdır.

Həmçinin “Ata-Dədə” adı bir növ Azərbaycan xalqının tarixindəki böyük liderlərə – Ulu Öndər Heydər Əliyev və onun davamçısı olan İlham Əliyevin birləşmiş şəxsiyyətinə işarə edir. Bu da xalqın liderə olan dərin hörmətini və sevgisini göstərir.

Ali Baş Komandanımız cənab İlham Əliyevin müdrik və uzaqgörən siyasəti və şanlı ordumuzun şücaəti bəticəsində 30 ilə yaxın müddətdə erməni silahlı qüvvələrinin işğalı altında qalan əzəli Azərbaycan torpağı olan Qarabağımız düşməndən geri alındı. Xalqın itirilmiş qüruru özünə qayıtdı. İşğal zamanı ölkəmizin müxtəlif bölgələrində məskunlaşmış əhalimizin üzərindən qaçqınlıq, köçkünlük adları götürüldü. Soydaşlarımızın öz ata-baba yurdlarına qayıtmağı milli-mənəvi dəyərlərin, adət-ənənələrimizin yenidən o torpaqlarda yaşamağı deməkdir.

Nəticə/Conclusion

– Dədə Qorqud və onun ailəsi göy cisimlərinin təmsilçiləri olmaqla ətrafında bir təmiz mühit yaratmışdır. Göyü – paklığı, kosmoqoniyanı təmsil edirlər.

– Dədə Qorqud da Oğuz xan kimi təpədən-dırnağa əcdad kultunun təmsilçisidir.

– Dastan milli-mənəvi dəyərlərin qorunması baxımından bu günkü nəsillərə ən böyük nümunədir, əxlaq mücəssiməsi, Azərbaycan xalqının milli dəyəridir.

Məlum oldu ki, bu dastanda Azərbaycan xalqının mərasim folkloru, süfrə mədəniyyəti, qonaqpərvərliyi, səxavəti, xeyirxahlığı, döyüş mədəniyyəti, yurd sevgisi, onu qorumaq və ona sahiblənmək qüdrəti, igidlik göstərərək ad almaq şücaəti əsas və başlıca amillərdən olmuşdur.

– Oğuz igidləri vətənin dar günündə birləşmiş, düşmənləri torpaqlarından tamamilə qovana kimi savaşımlar. Oğuz igidləri üçün yurda bağlılıq amili, vətən sevgisi hər şeydən öndə dayanmışdır. “Dədə Qorqud” dastanı min illər keçsə də, öz tərbiyəvi əhəmiyyətini və dəyərini heç vaxt itirməmişdir. Keçmişin güzgüsü kimi bu dastan, həm də gələcək nəsillərə örnək olacaq mühüm bir qaynaq olaraq bu günümüzdə qədər gəlib çatmışdır. O, uzun illərin milli dəyər və tərbiyə süzgəcindən keçərək bizə əvəzolunmaz bir irs və həyat fəlsəfəsi təqdim edir. “Kitabi-Dədə Qorqud” Azərbaycan türklərinin əcdadlarının savaş kitabı və həyat salnaməsi kimi də qiymətləndirilə bilər. Bu dastan yalnız ədəbiyyat nümunəsi deyil, həm də xalqın tarixini, mədəniyyətini, dünyagörüşünü və sosial quruluşunu əks etdirən əvəzsiz bir irsdir. Bu baxımdan, “Kitabi-Dədə Qorqud” həm də milli kimlik və qədim türk həyat tərzinin dərkə və təbliğidir. Həmin dövrün türklərinin gündəlik həyatını, onların dünyagörüşünü, eyni zamanda mübarizə əzmini və cəsarətini əks etdirən mühüm bir mənbədir.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Abdulla B. (1999). “Kitabi-Dədə Qorqud”un poetikası. – Bakı: “Yazıcı”. – 361 s.
2. Bayat F. (2007). Türk Mitolojik sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamada Türk Mitolojisi) I. – İstanbul: Ötüken neşriyyatı. – 349 s.
3. Əsgər, Ə. (2013). Oğuznamə yaradıcılığı. – Bakı: “Elm və təhsil”. – 340 s.

4. Həbibbəyli, İ. (2018). Azərbaycançılığa sədaqətlə xidmət (Ön söz). Seyidov M. Azərbaycan xalqının soy-kökünü düşünərkən. – Bakı, 444 s.
5. Kitabı-Dədə Qorqud (2004). Əsl və sadələşdirilmiş mətnlər. – Bakı: “Öndər nəşriyyat”. – 376 səh.
6. Kitabı-Dədə Qorqud (1988). Müqəddimə, tərtib və transkripsiya F.Zeynalov və S.Əlizadəninidir. – Bakı: “Yazıcı”. – 363 s.
7. Rəşidəddin (1992). Oğuznamə. – Bakı: Azərnəşr. – 108 s.
8. Rzasoy, S. (2025). Dədə Qorqud eposu. II kitab. Şaman qəhrəmanının xaos dünyasına yolçuluğu. – Bakı: “Elm təhsil”. – 176 s.
9. Seyidov, M. (1994). Qam-Şaman və onun qaynaqlarına ümumi baxış. – Bakı: “Gənclik”. – 231 s.
10. Tanrıverdi, Ə. (2006). “Kitabi-Dədə Qorqud”un söz dünyası. – Bakı: “Öndər”. – 471 s.

İnternet resursları

11. https://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2015_504.pdf
12. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406329>
13. <https://cdn.oyu.edu.az/ebooks/edebiyathsunasliq/Kitabi%20Dede%20Qorqud.pdf>

Məqalə tarixçəsi

<i>Daxil olub</i>	20.11.2025
<i>Qəbul edilib</i>	06.12.2025
<i>Nəşrə tövsiyə edib</i>	Könül Səmədova
	<i>filologiya elmləri doktoru, professor</i>